

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК «ВЕЛИКА ВОЛИНЬ». ВИПУСК 57
Праці Житомирського науково-краєзнавчого
товариства дослідників Волині
Житомирська обласна організація НСКУ

Національна спілка краєзнавців України
Управління культури
Житомирської обласної державної адміністрації
Історичний факультет
Житомирського державного університету ім. І. Франка
Житомирська обласна організація НСКУ
Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека
ім. О. Ольжича

НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

**НАУКОВИЙ ЗБІРНИК
«ВЕЛИКА ВОЛИНЬ»**
Праці Житомирського науково-краєзнавчого
товариства дослідників Волині,
Житомирської обласної організації НСКУ

Випуск 57

Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції
«**Національно-визвольна боротьба українського народу**»,
присвяченої 250-річчю козацько-селянського національно-визвольного
повстання на Правобережній Україні «Коліїщина» та
100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.

Житомир, 28-29 вересня 2018 р.

Бердичів
Видавець: ФОП Мельник М.В.
2018

УДК 908(477)
ББК 63.3(4Укр-4Жит)

Національно-визвольна боротьба українського народу. Науковий збірник «Велика Волинь». Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції (Житомир, 28-29 вересня 2018 р.). Вип. 57 / Упоряд. П.С. Скавронський — Бердичів: ФОП Мельник М.В., 2018. — 550 с.

У науковому збірнику вміщено статті і повідомлення учасників Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 250-річчю козацько-селянського національно-визвольного повстання на Правобережній Україні «Коліївщина» та 100-річчю подій Української революції 1917-1921 рр.

Редакційна рада:

- Жуковський О.І.** — декан історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат історичних наук, доцент
- Скавронський П.С.** — директор Музею історії міста Бердичева, голова правління Житомирської обласної організації Національної спілки краєзнавців України
- Ступак Ф.Я.** — доктор історичних наук, професор Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
- Тимошенко В.І.** — директор Малинського краєзнавчого музею, кандидат історичних наук
- Ярмошик І.І.** — завідувач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка, доктор історичних наук, професор

Відповідальний за випуск: Скавронський П.С.

Упорядник: Скавронський П.С.

Матеріали публікуються в авторській редакції, автори несуть відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та інших відомостей

ЗМІСТ

Розділ I. КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ НА УКРАЇНІ У XVI-XVII ст.	
<i>Ярмошик І.І.</i> Можливості українського державотворення у другій половині XVI — першій половині XVII ст.	8
<i>Скруха С.А.</i> Люблінська та Берестейська унії: причини, наслідки та вплив на суспільно-політичне життя України	14
<i>Смирнов І.Г.</i> Гетьман Сагайдачний як Український військовий логіст	24
<i>Данилюк Т.П.</i> Битва під П'яткою — кульмінація повстання під проводом Криштофа Косинського	40
<i>Павловець В.В.</i> Видатний державний діяч — Б. Хмельницький	46
<i>Борисюк О.О.</i> Козацькі полки — учасники Берестецької битви	51
<i>Пилипів Л.А.</i> Військово-стратегічні прийоми Богдана Хмельницького як запорука успіху козацько-селянських військ в ході Визвольної війни 1648-1657 років	61
<i>Лящук Н. А.</i> Одяг та військове спорядження учасників Берестецької битви	67
<i>Ткачук Я.Й.</i> Повстанський рух на Волині під час I етапу Національно-визвольної війни 1648-1657 рр.	72
Розділ II. КОЗАЦЬКО-СЕЛЯНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНЕ ПОВСТАННЯ «КОЛІЇВЩИНА»	
<i>Скавронський П.С.</i> Національно-визвольна боротьба українського народу в творчості Тараса Шевченка	76
<i>Яценко В.С.</i> Методичне забезпечення компетентісно орієнтованого навчання шляхом розроблення тематичних екскурсій і подорожей в гімназії та ліцеї	84
<i>Кучерява В.А., Панчук М.В., Скавронський П.С., Цветкова А.М.</i> Науково-краєзнавча експедиція Житомирщиною за маршрутом: «Бердичів — Кодня — Липки — Бердичів»	94
Розділ III. ПОДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр. І НАШ КРАЙ	
<i>Дем'янюк О.Й.</i> Події доби Української Центральної Ради на території Волинської губернії	98

42. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zwiahel.ucoz.ru/forum/2-27-6>. — Повідомлення 80 від 11.07.2014.
43. Куриця С. Біля могили героя // Радянський прапор. — 1967. — № 66. — 21 квітня.
44. Дихне С. Незабутнє // Радянський прапор. — 1982. — № 40. — 13 березня.
45. ДАЖО — Ф. 345, оп. 1, спр. 22.
46. Материалы по этнографии России / под ред. Ф.К. Волкова. — Том I. — СПб, 1910.
47. Коган Л. Пам'ятник на подвір'ї // Історія та сучасність Православ'я на Волині. — Луцьк, 2016. — С. 183-185.
48. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskichю. — Tom VII. — Warszawa 1886. — 960s.
49. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. — Ф. 9 (Радзимінського), спр. 22/І-1.
50. ЦДІАУ в м. Києві. — Ф. 127, оп. 1006, спр. 8.
51. Kazanie na pogrzebie Jaśnie Oświeconego Hrabi na Wiśniczu y Jarosławiu, Xięcia Kaspra Lubomirskiego Woiewodzica krakowskiego, Generała lieutenanta woysk rossyjskich, kawalera orderu Alexandra Newskiego, miane od J. X. Antoniego Janiszewskiego kanonika Lwowskiego y katedry kijowskiej, w Zwiahlu d. 10 czerwca 1780 r. — Lwów, 1780.
52. [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zwiahel.ucoz.ru/forum/2-27-6>. — Повідомлення 82 від 16.08.2015.
53. ДАЖО — Ф. 345, оп. 1, спр. 9.
54. ДАЖО — Фр. 1000, оп. 1, спр. 8.

— о —

УДК 94(477)«18/19»

СТУПАК Ф.Я.
(м. Київ)

З МИНУЛОГО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ РОДИН

Анотація. У статті висвітлюються деякі історичні аспекти та особливості соціальної допомоги військовослужбовцям та їх родинам у певний відрізок історичного часу дорадянського періоду.

Ключові слова: військовослужбовці, соціальна підтримка, піклування, земства, міста, громади, соціальна допомога, війна, родини, нижчі військові чини.

У вирішенні питань соціальної допомоги військовослужбовцям та їх родинам у ХІХ — на початку ХХ ст. велике значення мала тогочасна система соціальної допомоги у державі та діяльність добровільних організацій.

Згідно із додатком до статті 38 Статуту про військовий обов'язок дружина і діти призваного на службу, до якої б громади чи стану вони не належали, мали право отримувати:

А) від міста чи поселення (де проживали) безкоштовне приміщення з опаленням за відсутності власного помешкання чи безкоштовного притулку;

Б) від земства, у межах якого мешкали, продовольство натурою чи грошима; на кожну особу незалежно від віку не менше 1 пуда 28 фунтів муки, 10 фунтів круп і 4 фунтів солі на місяць.

Піклування про батька, матір, діда, бабу, братів і сестер (повних сиріт) призваного на дійсну службу нижчого чина, якщо вони утримувалися його працею, покладалося на міські (станові) і сільські громади, до яких вони належали, при чому громади ці зобов'язані були забезпечувати їх безкоштовним приміщенням з опаленням за відсутності такого. Інші ж заходи із піклування здійснювали у міру можливості і наявних на те коштів. Обов'язком земств і міст піклування про зазначених осіб було лише у тому випадку, коли вони не були приписані до жодної танові чи сільської громади.

Особливого характеру соціальна допомога набувала під час воєнних лихоліть.

Під час російсько-японської війни 1904-1905 рр. у Волинській губернії провели три мобілізації. Загалом за всю воєнну кампанію з Волинської губернії призвали понад 34 тисячі осіб. Піклування про родини призваних воїнів після першої мобілізації за своїми обсягами було незначним і не потребувало особливої організації. Згодом соціальна підтримка даної категорії населення стала значнішою і виникла необхідність чіткої її організації.

Клопотання про допомогу задовольняли на підставі циркуляра Головного управління у справах місцевого господарства від 15 серпня 1904 р.

У серпні 1904 р. були створені губернський і три повітових комітети для піклування про родини запасних у містах Житомир, Овруч і Старокостянтинів. Діловодство губернського комітету і загальне завідування в губернії справою опікування було покладено на губернську управу в справах земського господарства, а діловодство повітових комітетів — на повітові управи. У липні 1905 р. комітети було організовано і в дев'яти інших повітах. У вересні 1905 р. губернський комітет дозволив видатки на підтримку родин запасних воїнів у сумі 10 тис. руб. і надалі проводити із коштів, які виділяло за клопотанням губернатора Міністерство внутрішніх справ. За всю кампанію було виділено 898630 руб.

За допомогою опитувального листа з'ясовували нужденність родин, їх майновий стан. Однак це виявилось досить непросту справою, зокрема у визначенні поняття нужденності і забезпеченості.

У деяких повітах проводили загальне обстеження усіх родин запасних через волосні правління, поліцію, мирових посередників, сільські сходи, а також опікунів. В інших повітах встановлювали сімейний і майновий стан

лише тих родин, які клопоталися про надання допомоги, або за повідомленнями громадських та інших установ. До справи піклування про означену категорію спільноти були залучені представники громадськості у вигляді дільничних опікунів. Чимало опікунів взяли на себе обов'язок видавати гроші. Усі кошти надходили у розпорядження губернатора, який передавав їх у губернську управу, а остання розподіляла кошти повітам. На повітові управи поклали проведення операцій розподілу і витрачання виділених коштів. Повітові управи для обліку особового складу і матеріального стану сімей запасних вели алфавітні книги і книги особових рахунків родин за певними формами.

Серед особливостей в організації справи піклування про цю групу населення зазначимо випадки, коли управи оплачували працю найманого робітника для сімей запасних за відсутності працездатних; на підставі відповідного розпорядження допомога повинна була надаватися «как законной семье, так и внебрачной». Розподіл асигнувань для піклування про родини запасних по повітах Волинської губернії за 1904-1906 рр. виглядає так:

№ з/п	Повіти	Асигновано
1	Житомирський	214108руб. 51 коп.
2	Володимир-Волинський	82521 руб. 53 коп.
3	Дубнівський	102364руб. 15 коп.
4	Заславський	76032 руб. 21 коп.
5	Ковельський	72629 руб. 78 коп.
6	Кременецький	63173 руб. 97 коп.
7	Луцький	74294 руб. 66 коп.
8	Новоград-Волинський	88260 руб. 36 коп.
9	Овруцький	54739 руб. 08 коп.
10	Острозький	48391 руб. 69 коп.
11	Рівненський	139284руб. 44 коп.
12	Старокостянтинівський	23 992 руб. 42 коп.
	ВСЬОГО	1039792 руб. 80 коп.

26 квітня 1906 р. губернська управа направила у повітові управи циркуляр Головного управління у справах місцевого господарства від 14 квітня 1906 р. № 12/2624, за яким припиняли розгляд клопотань про видачу коштів і пропонували надалі звертатися при потребі до інших організацій. До них належали Порт-Артурський комітет (для нижчих чинів, які перебували серед захисників Порт-Артура), комітет Великої княгині Єлизавети Федорівни для

надання допомоги нижчим чинам, що прибували в межі Казанського, Київського, Московського і Одеського військових округів та ін.

25 червня 1912 р. Було прийнято Закон про опіку нижчих військових чинів та їх родин. В зв'язку з цим 8 серпня того ж року військове відомство видало відповідний наказ № 417 за підписом військового міністра генерала В. Сухомлинова. Закон регламентував організацію допомоги сім'ям нижчих чинів, призваних на військову службу із запасу та ополчення і призначення пенсій нижчим чинам. За вказаним законодавчим актом державні пенсії призначалися удовам і повним сиротам нижчих військових чинів.

Закон 1912 р. діяв і в період Першої світової війни. В 1915 р. Головним штабом були навіть виготовлені спеціальні плакати, де роз'яснювали правила призначення пенсій і допомоги нижчим чинам, які втратили працездатність, їх удовам і повним сиротам. Окрім цього, про нижчих чинів та їх сім'ї піклувалися Олександрівський комітет і Олексіївський Головний комітет.

Піклуванню Олександрівського комітету підлягали поранені та скалічені нижчі чини, які одержували одноразову допомогу після виписки з лікувальних закладів і повного звільнення від служби. Це ж стосувалося йтих військовослужбовців, яким надавали відпустку для одужання терміном понад шість місяців. Олександрівський комітет призначав нижчим чинам щорічну допомогу через бідність, хворобу та нещасні випадки.

Удови й сироти нижчих чинів також мали право звертатися до Комітету за допомогою з відповідним клопотанням.

Олексіївський Головний комітет надавав допомогу дітям нижчих військових чинів, постраждалих на війні. Кожному з дітей нижчих чинів, загиблих на війні, Комітет видавав до 16-річного віку незалежно від майнової забезпеченості сім'ї допомогу від 24 до 44 руб. Сума залежала від величини населеного пункту проживання; повним сиротам надавали посилену допомогу. Крім того, усім дітям нижчих чинів, загиблих на війні, призначали одноразову допомогу при вступі до школи для придбання теплого одягу, взуття та навчальних посібників. Під час війн Комітет сам збирав відомості про дітей загиблих нижчих чинів, тому клопотання подавати не було потреби. Це не стосувалося випадків смерті нижчого чина після закінчення війни протягом одного року — тоді необхідним було відповідне звертання. Діти нижчих чинів з втраченою на війні працездатністю одержували допомогу від Комітету лише за відсутності забезпеченості про життя ні майном сім'ї, ні допомогою з інших джерел. Слід зазначити, що повні сироти нижчих чинів, які мали право на підтримку Олексіївського комітету, могли нею користуватися за умови відмови від пенсії за Законом 1912 р. Відповідний вибір вони повинні були зробити самостійно.

Отже, соціальному забезпеченню військовослужбовців та їх родин у дорадянський період приділяли певну увагу, інколи досить значну й системну.

Література та джерела

1. Благотворительность в России: В 2 т. — СПб. : Б.и., 1907.
2. Полное собрание законов Российской империи. — СПб., 1867. — Собр. 2. — Т. 39. — Отд. 1-3: Материалы по земскому общественному устройству. — С. 1-22.
3. Ступак Ф.Я. Благодійність та суспільна опіка в Україні (кінець XVIII — початок XX ст.). — К. : Інститут історії України НАН України, 2009. — 272 с.
4. Ступак Ф.Я. Благодійні товариства Києва (др. пол. XIX — поч. XX ст.). — К. : Хрещатик, 1998. — 208 с.
5. Ступак Ф.Я. З історії соціальної опіки громадських спілок і органів самоврядування в Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX — початку XX ст.: Збірник наукових праць. — Вип. 24. — К. : НАНУ, Інститут історії України, 2015. — С. 135-144.
6. Ступак Ф.Я. Соціальна діяльність міських громадських управлінь у період Першої світової війни // Грані. — 2004. — № 1. — С. 54-58.
7. Юрий М.Ф. Буржуазные военно-общественные организации в период Первой мировой войны. 1914-1918 гг. (ВЗС, ВСГ, Земгор, Центральный военно-промышленный комитет) — М. : МГИАИ, 1990. — 358 с.

— о —

УДК 908

АНАНЧЕНКО Н.І., СКАВРОНСЬКИЙ П.С.

(м. Бердичів, Життомирська обл.)

ПЕРСОНАЛЬНІ ВИСТАВКИ ЮНИХ БЕРДИЧІВЛЯН ПІД ЧАС МІСЬКОГО ФЕСТИВАЛЬНОГО ТИЖНЯ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація. В статті розповідається про творчі досягнення обдарованих дітей міста Бердичева, які представили свої творчі доробки на виставці у виставковій залі Музею історії міста Бердичева.

Ключові слова: виставка, творчість, гуртки, обдарованість, позашкільна освіта.

Надзвичайно важливо, щоб молоді та талановиті жителі Бердичева мали змогу розвивати і вдосконалювати свою майстерність під керівництвом досвідчених керівників. Саме для цього працює Центр позашкільної освіти ім. О. Разумкова, де є велика кількість різноманітних гуртків, в яких, власне, і займаються обдаровані діти. Про високий рівень Центру позашкільної освіти свідчить те, що його вихованці постійно беруть участь у різноманітних фестивалях, конкурсах та майстер-класах, завойовуючи призові місця, грамоти, дипломи та інші відзнаки.

Починаючи з 23 жовтня 2017 р. у місті Бердичеві проводився фестивалний тиждень обдарованої молоді, який вийшов за межі Центру